

A szójáték és a kettős olvasat szerepe a nőírók nyelvhasználatában

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy az olvasót megismertesse azzal, hogy milyen szerepük van a szójátékoknak és a kettős olvasatra lehetőséget teremtő lexikai egységeknek a nőírók munkáiban. A dolgozat esszékből és irodalmi alkotásokból gyűjtött példákat ismertet és elemez a szójátékok és a kettős olvasat alapján. A tanulmány először a szójátékok és a kettős olvasat jellemzőit veszi sorra, majd szerepüket emeli ki a nőírók írásaiban.

1. A szójáték és a kettős olvasat természetéről

Az olvasás mint folyamat és az olvasat mint az interpretációs folyamat eredménye egyfajta interakciót jelent az olvasó és a szöveg között. Ebben az interakcióban kap szerepet a szójáték, amelynek kettős olvasata van. A kettős értelem egyfelől a szöveg felszíni struktúrájában jelentkezik, és a szövegben előforduló nyelvi egységek jó hangzásán és többletjelentésén múlik. Másfelől az olvasó szöveget megfejteni, megérteni szándékozó akaratától függ, amely sorok közötti és mögötti olvasást jelent.

A kettős olvasat fogalma Jurij Lotman szöveg-modellje alapján *a szöveg – a szerző – az olvasó* közötti különleges viszonyrendszerre épül. A szójátékokkal például a szöveg szerzője az olvasó számára a kettős olvasat lehetőségét kínálja fel, mintegy az olvasó kezébe adva az interpretációs folyamat megoldási kulcsát. De a szerző nem uralja a szöveget, mert nincs visszajelzése arról, hogy az olvasó él-e a kettős interpretáció lehetőségével, vagy csak az egyik lehetséges értelmezést választja, s a szöveg felületén interpretálja a szójátékot. Ebben a kontextusban két lehetősége van tehát az olvasónak, és az olvasó szuverén döntésén, illetve ismeretein múlik, hogy melyik interpretációs kódot fejt meg, vagy melyik marad számára rejtve. A kettős olvasatok kiváló példái a Lotman-féle modellben (l. továbbá a 2002-ben megjelent Lotman-kötet írásait) hangsúlyozott autokommunikációnak, mert a kettős olvasatra alkalmas szójátékok üzenettartalma egy olyan dekódolási folyamat eredményeképpen születik meg, amely az olvasó önmagával folytatott párbeszédeként jellemezhető. A kettős olvasat lehetőségét rejtő

nyelvi egység ekképpen „maga is üzenetté válhat, szemantizálódhat” (Sztár 2002: 6).

Nyilvánvaló azonban, hogy a kettős olvasatok által közvetített információk megfejtésének folyamata az olvasó nyelvi kreativitására épül. A kettős olvasatok interpretációja olyan befogadói intellektust tételez fel, amely ön-reflexión alapszik, azaz az olvasó a szöveg egészének befogadásakor a szövegben korábban előforduló, kettős olvasatot rejtő szójátékokat legtöbbször – a szövegben elrejtett, az értelmezés módjára tett utalások alapján – utólagosan értelmezni. A „kettős olvasás” egy kétirányú folyamat metszéspontjában jön létre: a primer olvasat elsődleges jelentésére épül rá a szekunder olvasat, amelynek jelentése előzetes ismeretek, pillanatnyi érzések, szándékok, pozíciók és diszpozíciók, motivációk és attitűdök bonyolult interakciójában születik meg.

2. A kettős olvasat mint sajátos női írói toposz

A nőírók egyik sajátos jellemzője a *nyelviség* felé fordulás, abban az értelemben, hogy írásaikban egyrészt arra a kérdésre keresték a választ, hogy a patriarchális nyelvhasználat kifejezheti-e a nőiesség és a nőiség lényegét, másrészt intenzíven keresték azokat a nyelvi eszközöket, amelyek a sajátos női tapasztalat és gondolatvilág kifejezésére alkalmasak. Ezzel kapcsolatosan mind a feminista, mind a nem feminista társadalomtudományban széles körben elterjedtek a „nők nyelve” / „a nők hangja” metaforák, amelyek „a saját tapasztalat megjelenítéséért tett erőfeszítés perspektívájának közkeletű kifejezésére szolgálnak” (Gal 2001: 165).

Egy másik megközelítés (Kramaræ 1981) szerint nem a sajátosan női kifejezési és megszólalási mód kódjainak kidolgozására kell fókuszálnunk, hanem a nőknek, ha a társadalom aktív résztvevői akarnak lenni, saját, nyelvi modelljüket „a férfiak által kialakított kifejezésrendszerhez kell igazítaniuk” (Kramaræ 1981, idézi Griffin 2001). Ezzel kapcsolatosan Kramaræ (1981) úgy véli, hogy – mint egy második nyelv használata esetén – tulajdonképpen fordítási folyamattal állunk szemben, hiszen a nőknek saját tapasztalataikat egy férfiak által alkotott nyelvre kell lefordítaniuk. Ez azt jelenti, hogy az írónőknek mégis csak el kell sajátítaniuk a férfi írók nyelvhasználatát, és át is kell alakítaniuk úgy, hogy a nyelvi eszközök segítségével a sajátosan női meghatározottságú tartalmakat is ki tudják fejezni. Emellett – mint az Harding és T. Wood álláspont-elmélete (l. bővebben Griffin 2001: 456-469) is hangsúlyozza, léteznek sajátos női kifejezés módok, ún. női verziók, amelyek az uralkodó diskurzus felszíne alatt húzódnak meg. A sajátosan női szempontú diskurzus mód egyik és legfontosabb jellemzője azonban az, hogy nem azonosítható a férfi diskurzusok egyik változatával sem, s ebből következően az írónőknek meg kell teremteniük a női diskur-

zuzsmódnak megfelelő írói, költő kifejezőeszközöket (l. részletesebben Huszár 1994, Kegyesné Szekeres 2004).

Hoffmann (1979) *Sprache und Emanzipation* című munkájában már a nőmozgalmak kezdetén rámutatott, hogy a nőírók által képviselt feminista látásmód a nyelvhasználatukban is kifejezésre kell, hogy jusson, például új szavak megteremtésében és a régi szavak új jelentéssel való felruházásán keresztül. Ez a törekvés figyelhető meg a nőírók által egyik leggyakrabban használt stílus eszköz, az ún. kettős olvasatú szlogenek, műcímek vagy a kettős olvasatú szövszerkezetek tudatos preferálásában. Ennek egyik oka lehet, hogy a kettős olvasat lehetővé teszi a fenti, „*férfi nyelv vs. női nyelv*” dilemmájának feloldását: a felszínen követi az uralkodó diskurzus mintázatait, a sorok között olvasva azonban új értelmet nyernek a szavak. Az új értelmezés lehetőséget ad a női diskurzus mód kibontakozására. Mint példánk is mutatják, a kettős olvasat az 1970-es és 80-as évektől kezdve Woolf műveinek megjelenésével párhuzamosan vált a nőírók nyelvhasználatának egyik legfőbb toposzává. Woolf (1980/90) egyik írásában maga is utalt rá, hogy szövegei valójában csak a kettős olvasat módszerével érthetőek meg. Woolf szövegei – véli Lindhoff (1995) is – egy speciális olvasatot tesznek szükségessé, amely úgy nyitja ki a szöveget, mint egy ablakot, hogy a szövegből kitekinthessünk, hogy a felszíni szerkezeten túl is lássunk.

Irodalmi elemzések (pl. Bovenschen 1976) is rávilágítanak, hogy a nőírók által használt metaforák és kettős olvasatok szövegbeli szerepe az, hogy egy-egy köznapi szó a nőiség sajátos kontextusába helyezve kapjon új jelentést, s a szöveg interpretációjának folyamatában az eredeti lexéma elveszítse eredeti jelentését. Az irodalmi megközelítések (Lindhoff 1995) azt is kiemelték, hogy a modern nőírók által gyakorolt társadalomkritikát pontosan a nyelvhasználat teszi hangsúlyossá. A nőírók nyelvhasználata ellenszegül, azaz tudatosan tér el a kánontól, vagyis egyértelműen provokál is. A kettős olvasatot, mint írói és nyelvi eszközt a nőírók abban a tekintetben is sajátos módon alkalmazzák, hogy sohasem kínálják fel a szövegben a kettős olvasat kulcsát, azaz az olvasónak nem fedik fel saját interpretációjukat, hanem a tudatos reflexiót és a nyelvi kreativitást az olvasótól is elvárják. Így a kettős olvasatok a nőírók szövegeiben szimbólumként funkcionálnak, s adott esetben az egész szöveg értelmezését generálni képesek. Szimbólumértékű például, ha a főhősnő neve „*Alphabeth*” (azaz *betűrend, abécé*), mint ahogyan az Zora Neale Hurston (1979) regényében olvasható (idézi Gilbert és Gubar 1992). Ez a névadás egyrészt arra utal, hogy a nő és a nőiség az *alfa*, tehát a kezdet és az alap. A szereplő neve valószínűleg az *Elisabeth* és hasonlóan képzett nevek analógiájára született meg.

3. Szójátékok és kettős olvasatok német és angol szerzők műveiben

Angol és német nyelven megjelenő feminista írásokban fontos szerepet töltenek be a szójátékok, angolul *puns*. Suzanne Jill Levine (1991: 13) az angol nyelv szókinsére és a *pun* főnév, valamint a *to pun* ige két különböző jelentésére alapozva (főnév: *szójáték, ütlegelés*; ige: *szójátékot csinál, le-döngöl, ütöget*) a szójátékokat a büntetéssel és a fájdalommal hozza kapcsolatba. Mivel a *pun* főnévnek nem csak egy jelentése van, a „*Puns are punishment*” szójáték is legalább kétféle módon értelmezhető: (1) *A verés büntetés* (2) *A szójáték büntetés*. Amikor Levine ezt a száműzetésben élő kubai írók műveivel kapcsolatban mondja, az (1) jelentésre gondolunk annál is inkább, mert az érvelést így folytatja: „*exile is pain*”, azaz *a száműzetés fájdalom* (idézi Flotow 1997). Más szerzők pedig egyenesen párhuzamot vonnak a száműzetés és a patriarchális nyelvet beszélő társadalomban élő nők között annak alapján, hogy a nők is száműzetésben élnek a patriarchális nyelvi környezetben. A *punning / ütlegelés, verés* a nők szenvedését fejezi ki, ugyanakkor a *pun* – szójátékként értelmezve – a visszavágás eszköze is lehet. A feminista művekben előforduló szójátékok fordítása pedig a fordító számára büntetés (*pun-ishment*) (vö. Flotow 1997).

Showalter (1985) amerikai irodalomkritikus bizonyos irodalmi művek női szempontú újraolvasását a *Gynocritics* terminussal jelölte meg. Utalva a görög *gineko-* előtaggal képzett szóösszetételek eredeti jelentésére, mely valamely fogalom női jellegét, nővel kapcsolatos voltát jelöli (l. Bakos 1973: 300), tehát úgy fordítható, hogy *női kritika, női kriticismus*.

Mary Daly könyve a *Gyn/Ecology* címet viseli (1978). Ebben a könyvben az amerikai kultúrával kapcsolatosan igen sok szójátékot, neologizmust találunk, mint pl. *the-rapist / nemi erőszakot elkövető személy, bore-ocracy / a bürokráciát az unalommal kapcsolatba hozó kifejezés /, a totaled woman / kikészített, kikozmetikázott, divatlapban megjelenő nő*. (Egyébként a *totaled* jelző *a totálkáros autó* szókapcsolatban is előfordul). A szójáték magyarázata a következő: a *therapist* gyógyítót, pszichiátert, terapeutát jelent, aki tevékenységével a patriarchális társadalmat szolgálja, és szexuális erőszakkal is sakkban tart(hat)ja a nőket. Az USA-ban szerepe összekapcsolódott a hozzá forduló nők érzelmi kihasználásával és szexuális zaklatásával. Erre utal a kettéosztott szó szerkezet, a *the rapist*, amely csábítót, nemi erőszakot elkövető személyt jelent.

Showalter fent bemutatott példájához kapcsolódik, és szintén szójátékot rejt a női életrajzi írások *bio-graphie* terminussal való megjelölése és az alkotó elemek kötőjellel való elválasztása is. Azáltal, hogy a hagyományos írásmódú *Biographie* (= *önéletrajz*) összetett szót úgymond alkotóelemeire bontjuk, azt hangsúlyozzuk, hogy a hagyományos női életutatót még mindig

jelentős mértékben tudja befolyásolni a nő biológiai adottsága. A szójáték azon alapszik, hogy a nő életét a nő biológiája írja meg.

Néhány irodalomkritikai vonatkozású mű címében is szójátékot fedezhünk fel. Ilyen például Meyer (1983) *Zählen und Erzählen* című írása is. A cím arra utal, hogy a német *zählen* ige egyszerre hordozza a *számít* és a *számol* jelentést. A címben megjelenő első szó utal tehát arra, hogy a nő írásoknak ki kell vívniuk az elismerést, azaz el kell érniük, hogy számoljanak velük, hogy számon tartsák őket. Ennek az alapigének az igekötővel ellátott változata pedig azt jelenti, hogy *mesélni, elmesélni, élettörténetet mondani, ill. a velünk megtörtént eseményeket elbeszélni*. Az *und* mellérendelő kötőszó pedig egymással egyenrangú kapcsolatba hozza a kettőt: a női életrajzi írások ugyanolyan értékesek, mint a férfiakról szólók.

Német feminista esszék egyik jellemző szójátékon alapuló retorikai fogása volt a szóelferdítés. Megfigyelhetjük ezt például a pszichoanalitikus gyökerű, többek között Freudnál is olvasható, szexuális konnotációjú *elveszett/elvesztett identitás* (*verlorene Identität*) szókapcsolat feminista nézőpontot közvetítő elferdítésének példáján keresztül is, amely így hangzik: *verlogene Identität* (*elhazudott, eltagadott identitás*). A szándékos szóelferdítés azt erősíti meg, hogy a patriarchális céloknak jól megfelelt a freudi, a nők elvesztett/elvesztett identitását hangsúlyozó koncepció, ám a valóságban arról van szó, hogy a patriarchális eszközök segítségével a nők identitását háttérbe szorították, elnyomták.

Egyik érdekes példája a helyesírás megváltoztatásán alapuló szójátékoknak a német feminista esszében olvasható *Ent-Eignung* is. A szó egybeírt, sztenderd nyelvi változata (*Enteignung*) jogi szakterminus, és *kisajátítás* jelent. A kötőjeles írásmóddal megalkotott szójáték elsődlegesen arra utal, hogy a nők testét a férfiak *kisajátították*, de átvitt értelemben ez azt is jelenti, hogy a test kisajátítása miatt a női ideákat, a női sajátosságokat a férfiak uralta társadalom „eltulajdonította”, nem engedte kibontakozni. Az *Eignung* főnév jelentése: *alkalmasság, képesség, rátermettség*, például *fizikai és testi rátermettség*. A szójáték ez utóbbi jelentésmező bekapcsolásával a következő értelmezési lehetőséget is adja: A nők úgy gondolják, hogy szubjektummá válásuknak az a feltétele, hogy a női testhez tapadó, a köztudatban élő konnotációkat függetlenítsék a női identitás meghatározásától.

A test és a testiség kontextusa, a test újraértelmezésének diskurzusai gyakorta képezik a szójátékok alapját. Jó példa erre az 1995-ben Berlinben megrendezett kiállítás címe is: *Leiblicher Logos*. Ez a jelzős szerkezet egyértelműen a *Weiblicher Logos* filozófiájával hozható kapcsolatba. Mint ahogyan ezt a betűcserén alapuló szójáték is mutatja, a kiállítás azt tematizálta, hogyan értelmezhető újra a női test metaforája, s hogyan függ össze a nők sajátos gondolkodásmódja a női szempontú test-konstrukciókkal.

A női diskurzusmód kettős olvasatának egyik szemléletes példája az *in potentia* kifejezés, mely Schabert (1995) olvasatában az *impotenciával* rímel. Arra utal, hogy a nőírókat gyakran vádolták kifejezőképtelenséggel, holott ők egyik kardinális feladatuknak éppen azt tartották, hogy bizonyítsák a kifejezésre való képességüket, vagyis azt, hogy nem „*impotensek*”.

A szójátékok egészen különleges csoportját alkotják azok a német nyelvi példák, amelyek segítségével a radikális feminista mozgalmak képviselői (pl. Pusch 1984) a nyelv totális feminizálására tettek kísérletet. Ilyen javaslatok voltak például azok, amelyek a lexéma belsejében lévő *Herr* szóalakot és annak változatait a *Frau* lexemával váltották fel. A *Schirmherrschaft* szó például *védnökséget* jelent, s szerepel benne a *Herr* (úr) szóalak. A *Stuttgarter Zeitung* egyik 1992-es számában ezzel szemben a város polgármesternőjére vonatkoztatva a *Schirmfrauschaft* szóalkotás jelent meg, amelyhez végül is negatív konnotáció társult, mert vele kapcsolatban sokan a nácik által is használt *Frauschaft* szóra asszociáltak. Ez utóbbi *nőszervezet* jelentésben volt használatos a második világháború idején Németországban. Pusch (1984) javasolta például, hogy a *herrlich* melléknevet (jelentése: gyönyörű, csodálatosan szép), amely a „teremtés koronáinak szépségét” hivatott erősíteni, a szó eredeti jelentését megtartva váltsa fel a *fraulich* melléknév.

A német írók némely esetben antológiák címét és folyóiratok nevét is szójátékkal alkották meg. Az utóbbira lehet példa az egykori NDK írónőinek egyik államilag el nem ismert, tehát nem hivatalosan megjelenő fóruma, mely a *Poe-sie-all-bum* nevet kapta, kézírással készült, és igen alacsony példányszámban tudott csak megjelenni 1972 és 1989 között. A szokatlan címadás nemcsak figyelemfelkeltő, hanem tartalmában is sokkal többet jelent, mint a szóalkotás kiindulópontjául szolgáló *Poesiealbum* összetett főnév, amelyik *versgyűjteményt*, *verses albumot* jelent. Az új szóalkotás egyik fontos eleme a *sie* nőnemű névmás, amely azt hangsúlyozza, hogy a kiadványban írók verseit adják közre. A szó első eleme csonkolt formája a *Poesie* (= *költemény*) lexémának. Ezen kívül az eredeti szóösszetétel második tagjának megváltoztatása (*all*) új kontextusba is helyezi a jelentést. Az *all* német szó jelentése rendkívül összetett: *minden, mind, mindegyik, valamennyi összes, egész, teljes* jelentésben találjuk meg például a 2000-ben kiadott Langenscheidts *Großwörterbuch* hasábjain. A szóalkotás utolsó tagjának (*bum*) is több szinten értelmezhető a jelentése, kapcsolódhat például a *bums* indulatszóhoz (= *puff, bumm*), vagy az önmagában is többjelentésű *bumsen* igéhez (1. *puffan, csattan*, 2. *dönget*, 3. *odacsap, lök, vág*, 4. *közösül*). Mint látjuk, a fenti címadó szójáték az által is többjelentésű, hogy a szóalkotás elemeit egymással különféle módon kapcsolhatjuk össze, s minden kombináció egyben új jelentést is eredményez. Gondolhatunk például arra, hogy a nőírók tudatosan törték meg a tabukat, vonatkozott ez például a

szexualitással kapcsolatos argó és durva szavak használatára is. Más szemzőből pedig arra is asszociálhatunk, hogy a női írók mindegyik verse és főleg a női szexualitást artikulálók, úgymond „nagy durranásnak” számítanak, s biztosan visszhangra találnak.

A fentiekben ismertetett példák nem mindegyike származik olyan művekből, amelyeket széles körben ismernek és olvasnak. A szójáték és a kettős olvasat eszközével azonban a legismertebb írók is igen gyakran élnek. Gondoljunk csak például Elfriede Jelinek egyik művének a címére: *Die Liebhaberinnen*, amely szóösszetétel egyszerre jelent *szeretőket* és *műkedelő nőket* (Huszár 1994).

4. Nőírók műveiben szereplő szójátékok és kettős olvasatú kifejezések fordítása

Luise von Flotow (1997) *Translation and gender* c. könyvében részletesen elemzi a nemi szerepek és a fordítás közötti kapcsolatot, s a fordítástudomány sajátos, interdiszciplináris jellegét hangsúlyozza. Flotow úgy foglalkozik a nemi szerepek feminista magyarázatával, hogy azt a fordítás mint kulturális átvitel problematikájába ágyazza be, s azokat a nyelvi lehetőségeket tárja fel, amelyek a szövegben a feminizmus mint ideológia és mint társadalmi mozgalom eszméinek közvetítésére alkalmasak. Ebben az értelmezési keretben mutatja be, miként építhető be a fordítás elméletébe és gyakorlatába a szociolingvisztika egyik, napjainkban kialakulóban lévő ága, a gender-lingvisztika, és az hogyan épül be az interdiszciplináris gender-studies-nak nevezett diszciplínába, amely tudományterületeken átívelve többek között azt tanulmányozza, hogy a társadalom milyen nemi szerepeket kényszerít az egyénre.

Flotow (1997) elsősorban azt kutatta, hogy a feminista gondolkodás és a feminista irodalom milyen hatással van a fordítás gyakorlatára. Mint ahogy a 3. fejezet példái is mutatják, a feminista írásokban gyakoriak a kettős értelmezésre lehetőséget teremtő kifejezések, amelyek fordításához legtöbbször sem a szótárak, sem a célnyelv rendszere nem ad támpontot. Ilyenkor gyakran a fordító kreativitása ellenére sem lehetséges a kettős olvasatot visszaadni. Ez a helyzet például a *bore-ocracy* **kettéosztott főnévvel** is, amely azt jelképezi, hogy a bürokrácia untatja (*to bore sy*) az embereket, akik ennek következtében passzivitásba vonulnak. Az ilyen és ehhez hasonló szójátékok – mint látjuk – kiválóan érvényesülnek az angolban, de a németben már komoly problémát okoznak. Németországban ugyanis a kulturális szituáció egészen másként értelmezendő, s ez két oknál fogva is behatárolja a szójátékban szereplő szó értelmezési tartományát is. Először azért, mert német nyelvi közegben a terápia nem olyan népszerű társadalmi jelenség vagy esemény, mint Amerikában. Másodszor pedig azért, mert Német-

országban a pszichoterapeuták soha nem tették ki a nőket szexuális zaklatásnak. Ennél fogva a német kultúrában és német hagyományokkal rendelkező környezetben a szójáték értelmét veszti. De ami ennél is nagyobb gondot okoz: az angol szójátékoknak a nyelvi hatása sem érvényesül a németben. A *therapist* németül *Therapeut*; a *rapist* pedig *Vergewaltiger*. Ugyanez a probléma a *Totaled woman* kifejezéssel is. A *teljesen / nőiesen divatos külső* németül *ganzheitlich weiblich* vagy *durchgestylt weiblich* is lehet, de az autó a németben *totálkárt szenved*, amelynek a *Totalschaden* terminus felel meg, azaz a szuper nőies nő nem fordítható úgy, hogy *totálisan nő*. Tehát nincs az a szó szerinti és szójátékot kialakító nyelvi megfelelés, amelyet a fordító kiaknázhathatna. Ugyanez vonatkozik a Daly által kreált *womb-tomb* kifejezésre is, amely a filozófusnő szóhasználatában *űrhajót (spacecraft)* jelent (Egyébként *womb* = *anyaméh*; *tomb* = *sírhalom*) (Flotow 1997; Simigné 2006: 129–130). Sajnos, a rímelő szóösszetétel szó szerinti német megfelelője (*Mutterschoss-Grabstätte*) se nem annyira tömör, se nem olyan jó hangzású, mint az eredeti. Daly német fordítója, Erika Wisselinck a *womb-tomb* szó szerinti fordításáról úgy vélekedik, hogy bár az az eredeti szöveg feminista jelentését kiemelte, annak szójáték jellegét, könnyed, humoros hangvételt elveszítette. Ugyanakkor azt is mondhatnánk, hogy a fordítás fajsúlyosabb és komolyabb lett, mint az eredeti.

Német nyelvterületről Verena Stefan (1976) *Häutungen* című, nagy hatású feminista írásának címét hozhatjuk fel példaként, amelynek véleményünk szerint kettős olvasata van. A *Häutungen* többes számú főnév a Langenscheidt Kiadónál 2000-ben megjelent szótár szerint első jelentésben *vedlést*, második jelentésben viszont a *bőr lenyúzását, megnyúzását* jelenti. A *vedlés* főnév arra utal, hogy valamely állat „az év bizonyos szakaszában leveti bőre felső rétegét” (A magyar nyelv értelmező szótára 1966/VII, 277). Az állatoknál ez ösztönös, önmagától végbemenő folyamat, az emberekre vonatkozóan viszont átvitt értelemben használatos, és tudatos átalakulást is jelenthet: valaki feladja a régi életmódját, és saját maga alakít ki egy másikat. Az állatokra vonatkozóan a *nyúzás* főnév szintén a bőr lefejtését jelenti, de a szóban forgó cselekvésformát valamilyen külső személy valósítja meg ráhatás eredményeképpen, fájdalmat okozva, amely állat pusztulásához vezet. Emberre vonatkoztatva a főnév munkával való folyamatos túlterhelést, agyonhajszolást, valamint a hatalomnak való alárendelést, elnyomást jelent. Tehát a *Häutungen* cím a nők folyamatos túlterhelését és alárendeltségét is implikálhatja. Bármelyik idegen nyelvre történő áttünetés során a fordító valószínűleg olyan címet választana, amely érzékelteti a címben megfogalmazott kettős olvasatot: (1) a feminizmus hatására a nő folyamatosan átalakul, (2) a nőt folyamatosan túl lehet terhelni, azaz a nőről hét bőrt lehet lenyúzni. A magyarban egyetlen szó sincsen, amelyik ezt a kettős jelentést vissza tudná adni. Ilyen esetekben a fordítónak vagy döntenie kell

valamelyik változat mellett, vagy körülíráshoz, illetve teljes átalakításhoz kell folyamodnia és olyan szójátékot kitalálnia, amelybe mindkét jelentés beépül.

A címek fordítása egyébként is nehéz feladat, mert a címnek a teljes tartalomra kell utalnia. A szóban forgó könyv esetében a főhősnő saját maga szervezi át az életét, és végül sikerül kilépnie alárendelt helyzetéből, és megszabadul attól, hogy őt állandóan kihasználják. Mivel ez egy sikeres folyamat eredménye, Huszár Ágnes (1994) értelmezésében a *vedlés* jelentésmezeje tűnik fontosabbnak, ezért a cím fordítására tett javaslata a következő: *Vedlések*.

Összegzés: Nyelviség és képiség a kettős olvasatokban

Moi (1999) a fentiekben bemutatott szóalkotási módokat „kreatív átformálásnak” nevezi. Mások a jelentés (szignifikáció) és a jelölők „szabad játékának” (Moi 1999) tulajdonítják, hogy a nőírók mind az irodalmi alkotásokban, mind a tudományos esszéikben gyakran élnek a kettős olvasatot biztosító eszközökkel. A szójátékok és a kettős olvasatok magas fokú kreativitásról tanúskodnak. A nyelvi kreativitás fontos eszköze a női önkifejezésnek, és mint Dahlke (1993) írja, fontos állomása annak az útkeresésnek, amely során a nőírók sajátos kifejezési formákat kristályosítanak ki. Ezen útkeresés egyik megállóját mutatta be tanulmányunk, s példáink azt igazolják, hogy a nőírók által gyakran használt szójáték és kettős olvasat nemcsak fontos stilisztikai és retorikai, hanem hatásos ideológiai eszköz is a nők kezében. A szójáték és a kettős olvasat mint implicit eszköz alkalmas arra, hogy explicit módon közvetítse a nőírók által képviselt eszméket is. A bemutatott szerkezetek fordítása szintén dilemmát okoz, amelyet a fordító társadalompolitikai meggyőződése oldhat fel.

Irodalom

- Bakos F. 1973. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bovenschen, S. 1976. Über die Frage: Gibt es eine weibliche Ästhetik? *Ästhetik und Kommunikation*, 25. 60–75.
- Dahlke, B. 1993. „Im Brunnen vor dem Tore”. Autorinnen in inoffiziellen Zeitschriften der DDR 1979-90. In: Delabar, W. et al. (Hg.) *Neue Generation – neues Erzählen*. Opladen: Westdeutscher Verlag. 177–193.
- Flotow, L. 1997. *Translation and Gender*. Manchester: St. Jerome.
- Gal, S. 2001. Beszéd és hallgatás között. *Replika*, 44–45. 163–189. Fordította: Reményi Andrea Ágnes.
- Gilbert M., S. és Gubar, S. 1992. Sexuallingusitik: Gender, Sex und Literatur. In: Vinken, B. *Dekonstruktiver Feminismus*. Stuttgart: edition suhrkamp. 386–411.

- Griffin, E. 2001. *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest: Harmat Kiadó.
Fordította: Szigeti L. László
- Hoffmann, U. 1979. *Sprache und Emanzipation*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Huszár Á. 1994. A nyelvben megélt nőiség. *Tekintet*, 2, 109–114.
- Kegyesné Sz. E. 2005. Weibliches Sprechen im Schnittpunkt der Feministischen Philosophie und Linguistik. *Publicationes Universitas Miskolcensis*. Tomus X. – Fasciculus 1. 21–38.
- Kramarae, Ch. 1981. *Women and Men Speaking*. Rowley, Mass.: Newbury House Publishers.
- Langenscheidts Großwörterbuch*. 2000. Von Előd Halász, Csaba Földes und Pál Uzonyi. Berlin, München: Langenscheidt.
- Lindhoff, L. 1995. *Einführung in die feministische Literaturtheorie*. Frankfurt am Main: Metzler.
- Lotman, J. 2002. *Válogatott tanulmányok a szöveg, a kultúra és a történelem szemiotikája köréből*. Fordította, szerkesztette, az elő- és utószót írta Szitár Katalin. Budapest: Argumentum Könyvkiadó.
- Meyer, E. 1983. *Zählen und Erzählen*. Wien: Passagen.
- Moi, T. 1999. Feminista irodalomkritika. In: Jefferson, A. és Robey, D. *Bevezetés a modern irodalomelméletbe*. Budapest: Osiris. 233–255.
- Pusch, L. 1984. *Das Deutsche als Männersprache*. Stuttgart: edition suhrkamp.
- Schabert, I. 1995. Gender als Kategorie einer neuen Literaturwissenschaft. In: Hof, R. (Hg.) *Genus*. Berlin: Kröner. 162–205.
- Showalter, E. 1985. *The New Feminist Criticism*. New York: Routledge.